

УДК 130.2

Н.В. КАРЛЕНКО

ДУХОВНІСТЬ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ ВИМІР

Карленко Наталія Вікторівна – директор ОКЗО «Криворізька загальноосвітня санаторна школа-інтернат №8», здобувач Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Обґрунтовано філософсько-освітні засади аналізу взаємозв'язку духовності та самоактуалізації. Досліджено проблеми формування духовності у контексті філософського знання та їх наукового аналізу.

Ключові слова: філософія освіти, духовність, самоактуалізація.

Обоснованы философско-образовательные основания анализа взаимосвязи духовности и самоактуализации. Исследованы проблемы формирования духовности в контексте философского знания и их научного анализа.

Ключевые слова: философия образования, духовность, самоактуализация.

The philosophical-education bases of analyses of links between spirituality and self-actualization are grounded. The problems of forming of spirituality in context of philosophical knowledge and its scientific analyses are investigated.

Key words: philosophy of education, spirituality, self-actualization.

© Н.В. Карленко, 2012

Постановка проблеми. Проблема духовності належить до тих філософських проблем, які прийнято називати «вічними». Вона особливо актуалізується у драматичні періоди людської історії, який нині, зокрема, переживає й Україна, коли принципово нові життєві явища та обставини коригують способи і засоби життєвого вибору і соціального самовизначення індивідів. Радикальні зміни у світовідношенні людини змушують кожного особисто осмислити нові суспільні реалії, визначити свої світоглядні установки, усвідомити місце і роль у процесі суспільної трансформації. За таких обставин проблеми духовності набувають стагусу найважливіших.

Погляд на духовність у філософії, за звичай, був пов'язаний перш за все із тими формами суспільної свідомості, які, в свою чергу, ототожнювались із формами організації знання. Сьогодні є нагальна потреба філософського осмислення духовності як чинника цілепокладання в освітній царині, при якому вона не редукується до змістів свідомості і пов'язана з розвитком та самоактуалізацією особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потрібно відзначити, що істотне значення для дослідження основ людської духовності мають праці представників філософії життя, філософської антропології, феноменології, екзистенціалізму, герменевтика. Це пов'язано з поглибленням антропологічної орієнтації, яка відбувалася у філософії, з прагненням подолати протистояння раціоналізму і ірраціоналізму в розумінні людини, з пошуками виходу із загальної духовної кризи, що вразила сучасну цивілізацію. У розвитку світової філософської думки духовність дедалі тісніше пов'язується з людиною, а в ХХ ст. не просто з людиною, а з неповторною людською особистістю. Можна констатувати, що створено надійний фундамент для системного розгляду духовності як інтегральної цілі освітньої діяльності у контексті самоактуалізації особистості.

Багато дослідників осмислює духовність у якості атрибутивної характеристики особистості та її буття, серед них особливе значення мають роботи М.О.Бердяєва, Л.П.Карсавіна, С.Л.Франка, Е.Гуссерля, Х.Г.Гадамера, М.Хайдеггера, К.Ясперса та інших. Наявні дослідження дають можливість здійснювати системний аналіз основних характеристик духовності як складного феномена життєдіяльності людини, розкриття особливостей духовності як специфічного феномена життєвого світу людини та об'єкта філософсько-освітнього аналізу [4].

У вітчизняній інтелектуальній традиції досліджується широкий спектр компонентів духовного світу людини: знання та його види; віра та переконання; оцінки, цінності і ціннісні форми свідомості; цілі, ідеали, норми, орієнтири та інші регулятивні компоненти діяльності. Духовне специфікується в якості особливого компонента культурної реальності, форми самоактуалізації особистості і розвитку її творчих потенцій. Аналіз культури розкриває ті структури буття, в яких духовна та практична сторони людської діяльності постають як нерозривно пов'язані і взаємообумовлені. Проте духовність як аспект освітньої діяльності у зв'язку з вирішенням проблем розвитку та самоактуалізації особистості практично у наукових роботах не розглядається.

Мета дослідження. Філософський аналіз духовності саме як чинника самоактуалізації людини у контексті цілепокладання освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні духовність досліджується у багатьох контекстах: духовність людини як суб'єктивний світ, як ідеальність, як форма людської самосвідомості, самоідентифікації, основа конституювання людини в ролі суб'єкта відношення, форма інтеріоризації (внутрішнього освоєння), соціального досвіду, детермінаційно - імперативний компонент людського буття тощо. Поняття духовності включає весь зміст інтелектуально-мислительної, чуттєво-емоційної

та вольової діяльності (і здібностей) людини, весь складний комплекс її психіки, морально-етичні і релігійні помисли, переживання.

Чи не найважливішим є обґрунтування методології дослідження духовності. На нашу думку, у цій царині, як і в інших напрямках філософських досліджень, потрібно враховувати постмодерністські новації стосовно плюралізації методології. Необхідне співіснування багатьох методологічних підходів для адекватного розуміння такого багатомірного явища як духовність та його ролі у самопізнанні, самовизначенні, самореалізації та самоактуалізації особистості. При цьому духовність має досліджуватися у контексті життєвого та духовного світу особистості, оскільки саме вона є вершиною буттєвості. Сам процес самоактуалізації та самовизначення індивіда у реальному бутті людської особистості, своєю основою має духовність. Духовність слід розуміти не лише як певну ціннісну характеристику людського буття, а й його механізм, який реалізується через елементи емоційно-вольової сфери. Це означає, що духовне життя не обов'язково дає людині можливість стверджуватися лише в позитивних цінностях, але і у випадку негативного досвіду останній все одно слугує способом самовизначення суб'єкта.

Духовність як культурно-історичний феномен практично завжди супроводжувала людину та соціум. Починаючи від означення реальної сили природи, залежність від якої людина відображала в понятті злих та добрих духів, еволюція продовжувалась до визначення духовності як атрибутивної характеристики саме людини і тільки її. За певної організації світу людини, духовне неминуче набуває чи форму свідомості, чи духовного виробництва, чи духовних цінностей тощо. У будь-якому випадку характер людського самовизначення зумовлений значною мірою конкретно-історичними рисами духовності, залежить від історично визначеного відношення людини до світу; набуває різного вигляду залежно від домінуючої модальності людського буття [2, с.24].

Загалом можна говорити про наявність певного духовного підґрунтя у самоактуалізації людини, яке доцільно характеризувати як духовну парадигму самотворення і самоактуалізації особистості. У цьому контексті проблема духовності виступає насамперед як проблема набуття смислу. Духовне життя є не просто вибором високих ідеалів та цінностей, свідоме духовне формування людини. Адже зміст феномена духовного і його роль в конституюванні способу людського буття не вичерпуються ні конкретними формами духовного, ні всією їх сукупністю. Задля того, аби відійти від вищевикладеної установки, необхідно вдатися до принципово іншого методологічного інструментарію. Духовне життя, «осмислене» в межах феноменологічного підходу, через культурних феноменів, що його розкривають, виступає не тільки як свідомо активність суб'єкта, зумовлена системою певних цінностей, а передусім як цілісний процес життєдіяльності людини, де цілераціональні дії нерозривно пов'язані з переживаннями. Саме так трактований процес людської життєдіяльності постає

водночас як самоідентифікація, самовизначення та самоздійснення, життєствердження особистості.

За такого розуміння самоактуалізація особистості як набуття нею характеристик духовності прямо вплітається у процес практичної життєдіяльності, соціальне життя. Одним з її аспектів стає здатність репрезентувати у формах власної суб'єктивної діяльності всезагальні властивості та зв'язки природного і соціального середовища, через які реалізується родова сутність людини та її сутність як складової Всесвіту. Інший аспект пов'язаний із творчим продукуванням особистістю самої себе та навколишнього світу, творенням світу людини як світу власної сутності. Самоактуалізація як акт духовного самовизначення відбувається лише в межах життєвого світу, перейти які неможливо, і це також є аспектом співмірності духовності та буття людини. Нарешті, потрібно також вказати на належність до цього процесу вільного вибору людиною форм свого буття і самоактуалізації, за який вона відповідає тільки перед собою і в якому також проявляється її духовність.

Шляхи і способи самоактуалізації як акта духовного самовизначення не можуть бути уніфікованими; кожна людина є автономною істотою, здатною до вибору, відповідальності, комунікації, пізнання світу і зміни власного життя. При цьому власні здатності та потенціал розвитку далеко не обов'язково реалізуються в житті кожної конкретної людини. По-перше, кожен індивід у різній мірі засвоює суспільно необхідні соціокультурні надбання в силу соціальної детермінації різних можливостей здійснювати цей процес. По-друге, самі люди різні і у власній антропологічній визначеності орієнтуються на різні парадигми духовності. Віра у Бога, орієнтація на вселюдські цінності, сповідування скептицизму чи нігілізму – це далеко не повний перелік можливих духовних орієнтирів людини. Культура постмодерну визнає рівноправними будь-які практичні шляхи самоактуалізації особистості та їх ціннісні обґрунтування у межах визнання реальності цілісності людства та установлених норм людського співжиття. Тому, при всьому ціннісному плюралізмі постмодерну, реальні духовні засади самоактуалізації особистості мають у вигляді обмеження можливості і дійсності самоактуалізації інших людей. Це відображено у численних філософських концепціях – від «люблячої боротьби» К. Ясперса до «причетного діалогу» М. Бахтіна [5, с.12].

Таким чином, доцільно говорити про те, що духовність має онтологічний та практично-діяльнісний вимір і в цій своїй якості визначає екзистенційні характеристики самоактуалізації особистості та соціокультурний простір, у межах якого цей процес здійснюється. У контексті такого розуміння духовність доцільно розглядати через низку соціокультурно-особистісних характеристик, таких як соціальний простір та час, мова та інші засоби комунікації в суспільстві, зміст та форми духовного виробництва тощо. Серед інших соціокультурних характеристик особливе значення має освіта, що в умовах «суспільства освіти» постіндустріального зразка інтегрує всі соціокультурні впливи на осо-

бистість. Саме у процесі освіти людина стає особистістю, в ній відбувається становлення власне людського в людині. Соціальний простір та соціальний час також унормовуються для особистості у процесі соціалізації, головним чином у межах освітньої системи. Їх духовний зміст формується для особистості у процесі залучення до існуючої культури, відповідно часовість і просторовість постають не тільки вихідними формами орієнтації індивіда в світі, а й є чинниками його самоактуалізації як представника певної культури. Завдяки освіті та культурі людина, по суті, з самого початку живе в просторі та часі, які конструюються духовно [3].

Феномен самоактуалізації неможливо зрозуміти поза його цілісністю, відділивши «духовне» від «недуховного». Людське життя постає справді людським тоді, коли воно виступає як неопозбавлене духовності. З урахуванням цього зміст поняття «духовного життя» розкривається значно конкретніше, оскільки дане поняття постає тут як узагальнене вираження всіх «духовних аспектів» життєдіяльності людини. Соціокультурно обумовлені форми духовності виявляють і розкривають людині ті чи інші аспекти її сутності, що мають бути актуалізовані, надають їй буттю смисл, який не може бути актуалізований іншою формою представності духовного. Духовність є та частина життя та діяльності, що робить їх власне людськими, тобто це не сама діяльність, а її трансцендентальна субстанція, яка рівною мірою є самою особистістю як суб'єктом даних життя і діяльності. Відтак становлення субстанції суб'єктом і наповнення суб'єкта субстанційним змістом – двоєдиний процес, який може бути витлумачений як реальний процес формування його духовності і рівною мірою процес його самоактуалізації. Духовність як об'єкт творення у процесі самоактуалізації індивіда є сутнісною характеристикою універсального буття людини, задає духовний вимір людському існуванню.

Саме духовність слід вважати тим критерієм, який вирізняє діяльність людини щодо самотворення від діяльності, що спрямована просто на практичну підтримку власного життя. Відтак значною мірою можна констатувати, що духовне життя особистості – це і є інтегрована її діяльність, спрямована на самотворення та самоактуалізацію. Його основою, безперечно, слід вважати соціокультурно-ціннісні основи людської життєдіяльності. На нашу думку, у цій якості найбільше значення мають духовне самовизначення та світогляд особистості. На основі світогляду особистість конструює

конкретні патерни та моделі життєдіяльності як механізми включення у світ; на основі духовного самовизначення здійснює особистісне переживання плину життя, що надає йому емоційно-інтелектуально-вольового виміру.

У цьому контексті духовне життя не є чимось суто ідеальним, а постає як специфічна єдність ідеального та реального, аксеологічно-соціокультурного та практично-діяльнісного відношення людини до світу, як дійсний стан світорозуміння у конкретному соціумі, що оточує людину [1].

Кожний акт життєдіяльності людини у межах такого розуміння включає в себе весь горизонт духовного самовизначення. Духовне життя виступає як побудова і розвиток життєвого світу людини у поєднанні його індивідуальних, родових та всезагальних характеристик буття. Духовність забезпечує всезагальний характер способу конструювання життєвого світу людини. Таким способом є власне людська життєдіяльність як така, своєрідність якої визначається насамперед смисловими переживаннями і духовними почуттями. Духовність у смислових переживаннях і власне людських почуттях дається як очевидність «життєвих інтенцій», які достовірні для особистості з такою визначеністю, як і самосвідомість. Потік переживання і духовних почуттів у цілісну єдність замикає горизонт, що й утворює життєвий світ людини. Життя її – це органічне поєднання іманентності та трансцендентності, в цьому і полягає парадоксальність феномена духовного, в якому людина стверджується у своїй людській якості, знаходить смисл свого життя. Отож визнається, що духовний розвиток людини не є дещо відмінне від людського життя чи піднесене над ним, а є його специфікуючий атрибут.

Висновки. Таким чином, духовність визначає процес розкриття сутнісних сил людини та її самоактуалізацію. Вона не може бути зведена до наслідку суспільного чи індивідуального культурного розвитку, а має розумітися як безперервний процес самотворення особистості, в якому формується специфічно індивідуальний прояв родової людської сутності. Відтак духовність пронизує весь життєвий світ людини і, будучи індивідуальним атрибутом, виступає проявом всезагального в бутті людини. Дослідження духовності мають стати основою аналізу процесу розкриття самості людини як безперервне оформлення себе шляхом вибору, відповідальності, комунікації, пізнання світу та інших аспектів життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамов В.І. Духовність суспільства: методологія системного вивчення / В.І.Абрамов. - К. : КНЕУ, 2004. — 235 с.
2. Алексєнко А.П. Духовність: сутність, еволюція, форми виявлення в етносі: Автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.04 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна / А.П.Алексєнко. — Х., 2007. — 32с.
3. Білодід Ю.М. Духовність: сутність, структура, функції / Ю. М. Білодід. - Житомир : РВВ ІПСТ, 2003. - 192 с.
4. Буття людини в суспільстві: відносини, спілкування, духовність. Історико-філософський ракурс: монографія / [І. В. Бойченко [та ін.]; НАН України, Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди. - К. : Промінь, 2010. - 480 с.
5. Караульна Н.В. Духовність як чинник самовизначення людини: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка/ Н.В.Караульна. — К., 2000. — 18 с.